

свідомість населення, правосвідомість шляхом застосування її елементів: пізнавального, ціннісного, регулюючого та правову культуру особи і суспільства; (8) перехід до нового відношення стосовно природи – від споживчого до збережливого, а оскільки ГМО створюють загрозу зникнення певних видів біологічного різноманіття, що слугує першим етапом порушення природнього замкнутого ланцюга, утворюючи при цьому порожнечу, необхідно пам'ятати слова Аристотеля: *Nature abhors a vacuum* – природа нетерпить пустоти.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, які вступили в силу з 1 січня 2006 року відповідно Закону України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8 грудня 2004 року. – Харків: Парус. 2006. – 48 с.
2. Всі перелічені нормативно-правові акти – доступні з: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Андрійчук І. Сміття з присмаком криміналу?. – Урядовий кур'єр. – № 119. – 2008 р. – 3 липня. – С. 11.
4. Варницька Б. Право знати, що їмо. – Урядовий кур'єр. – № 80. – 2009 р. – 7 травня. – С. 5.
5. Дедю И.И. Экологический энциклопедический словарь. – Кишинев, 1990. – С. 338.
6. Каракаш И.И. Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений: Сборник избранных статей, докладов и рецензий (1997–2007). – Одесса: Фенікс, 2007. – 430 с.
7. Лозо В.И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС). – Х. – Право, 2008. – 368 с.
8. Омелянчук І. Туфи проти... сміттєзвалищ. – Урядовий кур'єр. – № 12. – 2008 р. – 22 січня. – С. 9.
9. Петрушенко М. Сьогодення потребує інтегрованого управління водними ресурсами. – Урядовий кур'єр. – № 59. – 2008 р. – 29 березня. – С. 7.
10. Прокопенко О. ГМ-продукти усе таки їмо. – Урядовий кур'єр. – № 4. – 2008 р. – 10 січня. – С. 6.
11. Прокопенко О. Маркуватимемо у липні. – Урядовий кур'єр. – № 117. – 2009 р. – 3 липня. – С. 11.
12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.

**Протопопова Я.С.,
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди**

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ПРО КОМПЕНСАЦІЮ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В статті досліджені практичні та теоретичні питання. Связаные с возмещением морального вреда, причиненного работнику при исполнении

трудо­вых обя­зан­но­стей. Анали­зи­ру­ет­ся дей­ст­вую­щие за­ко­но­да­тель­ство, ко­то­рое ре­гу­ли­ру­ет во­про­сы мо­раль­но­го воз­ме­ще­ния. Про­ана­ли­зо­ва­ны осо­бен­но­сти воз­ме­ще­ния мо­раль­но­го вре­да при­чи­нен­но­го ра­бот­ни­ку при ис­пол­не­нии тру­до­вых обя­зан­но­стей. Сде­ла­ны вы­во­ды и вне­се­ны кон­крет­ные пред­ло­же­ния ка­са­ю­щие­ся пред­ло­же­ния воз­ме­ще­ния мо­раль­но­го вре­да.

Останнім часом в юри­дич­ній лі­те­ра­турі і су­до­вій прак­ти­ці все біль­шу ува­гу при­вер­тає по­ня­ття «мо­раль­на шко­да» і про­бле­ми його ком­пен­са­ції. Ін­сти­тут ком­пен­са­ції мо­раль­ної шко­ди за­в­жди був ак­ту­аль­ним, од­нак за­ко­но­да­вець у тру­до­вому за­ко­но­да­встві Ук­раїни він от­ри­мав тіль­ки пі­сля 1991 ро­ку. Для роз­ви­тку дер­жа­ви, пра­ва та су­спі­ль­ства це дуже не­зна­чий час. Цей пра­во­вий ін­сти­тут ак­тив­но ви­ко­ри­сто­ву­ється су­спі­ль­ством у про­це­сі за­хи­сту та від­но­в­ле­ння по­ру­ше­них пра­в і сво­бо­д. Він ло­гі­чно впи­са­вся в пра­вову мо­дель, за­крі­п­ле­ну Кон­сти­ту­цією Ук­раїни, з­гід­но з якою пра­ва і сво­бо­ди лю­ди­ни є ви­щою со­ці­аль­ною цін­ністю.

Як за єди­ни­ми со­ці­аль­но-еко­но­міч­ни­ми за­ко­на­ми роз­ви­на­ється лю­дська ци­ві­лі­за­ція, так по мі­рі роз­ви­тку де­мо­кра­тії, еко­но­мі­ки, со­ці­аль­них від­но­син рів­ень пра­во­вого ре­гу­лю­ван­ня тру­до­вих від­но­син по­вин­ен все біль­ше на­бли­жа­ти­ся до стан­дар­тів, які схва­лені сві­то­вим спів­то­ва­ри­ством і за­крі­п­ле­ні у між­на­ро­д­но­му пра­ві, з на­ст­уп­ною ім­пле­мен­та­цією у на­ці­она­ль­не тру­дове за­ко­но­да­вство Ук­раїни.

У за­ру­бі­ж­них краї­нах на­ко­пи­чив­ся досить зна­чий дос­від ком­пен­са­ції мо­раль­ної шко­ди, що була за­по­ді­я­на пра­ців­ни­кам у сфе­рі тру­до­вих від­но­син. Він мо­же бу­ти ви­в­че­ний з ме­тою ана­лі­зу та вклю­че­ння до норм тру­до­вого за­ко­но­да­вства Ук­раїни дея­ких пра­вил, що вза­галі по­зи­тив­ним чи­ном віді­б'ю­ться на про­це­сі за­хи­сту та по­нов­ле­н­ні по­ру­ше­них тру­до­вих пра­в: на­при­клад, при обме­же­н­ні пра­ва на пра­цю шля­хом необ­ґрун­то­ваної від­мови від при­й­ня­ття на ро­бо­ту або від­сто­ро­не­ння від ро­бо­ти без до­ста­т­ніх на те об­ста­вин, вт­ра­ті здо­ров'я при ви­ко­нан­ні тру­до­вих обов'яз­ків, дис­кри­мі­на­ції у тру­до­вих від­но­си­нах, то­що.

На­ці­она­ль­ний дос­від від­шко­ду­ван­ня та оці­нки мо­раль­ної шко­ди пра­ців­ни­кам – це ре­зу­ль­тат і­сто­ри­чного роз­ви­тку кон­крет­ної дер­жа­ви, що від­о­бра­жає осо­бли­во­сті її і­сто­рії, еко­но­мі­ки, полі­тич­но­го ре­жи­му, стан проф­спі­лко­вого ру­ху, куль­тур­но-по­бу­то­ві тра­ди­ції, клі­ма­тич­ні і при­род­ні умо­ви, мен­талі­тет на­ції. [1]

На дум­ку І.Я. Ки­сель­ова, «не мож­на не вра­хо­ву­вати, що дос­від біль­ш роз­ви­не­них краї­н у ба­гать­ох ви­пад­ках від­о­бра­жає си­ту­а­цію, яка з часом мо­же ви­ник­ну­ти в менш роз­ви­ну­тих краї­нах». [2] Це «до­зво­ляє роз­гля­да­ти влас­ний на­ці­она­ль­ний дос­від в а­спек­ті між­на­ро­д­но­го дос­ві­ду; ви­в­ча­ю­чи іно­зем­ні си­сте­ми, іно­ді до­во­ди­ться від­чу­ва­ти куль­тур­ний шок, коли з'я­со­ву­ється, що пев­на про­бле­ма в ін­шій краї­ні ви­рі­ше­на зовсім іна­кше». [3]

Ін­сти­тут ком­пен­са­ції мо­раль­ної шко­ди у за­ко­но­да­встві та су­до­вій прак­ти­ці за­ру­бі­ж­них краї­н і­снує вже дав­но. Перш за все це від­но­си­ться до ан­гло­сак­сон­ської (пре­це­дент­ної) си­сте­ми пра­ва, що і­снує в Ан­глії, США і ряді ін­ших дер­жав, що ко­ли­сь бу­ли ан­глі­йсь­ки­ми ко­ло­ні­ями.

Нау­ко­ві дис­кусії щодо ком­пен­са­ції мо­раль­ної шко­ди, що була за­по­ді­я­на пра­ців­ни­ком по­ру­ше­н­ням його тру­до­вих пра­в, ве­дуть­ся зде­біль­шого сто­со­вно дво­х пи­тань: нор­ма­ми якої га­лу­зі пра­ва ре­гу­лю­ють­ся дані від­но­си­ни; по­ру­ше­ння яких саме суб'єк­тив­них тру­до­вих пра­в спри­чи­няє мо­раль­ну та пра­во пра­ців­ни­ка на її ком­пен­са­цію.

Проблеми оцінки та відшкодування моральної шкоди у разі загибелі працівника, а також у разі заподіяння шкоди його здоров'ю та діловій репутації в Німеччині, Італії, Швейцарії, Нідерландах, Франції, вирішуються у межах цивільного права, оскільки саме ця галузь в цих державах була підґрунтям виникнення трудового права.

Закордонне законодавство встановлює різні підстави відповідальності в залежності від того, навмисними або необережними були дії особи, що заподіяла шкоди. У першому випадку правова мета відшкодування заподіяної шкоди носить штрафний характер, у другому – компенсаційний. Відповідно до законодавства Англії неможливо вимагати відшкодування моральної шкоди за відсутності страждання (переживання) або матеріального збитку. Душевні страждання у сукупності з фізичними також підлягають грошовій оцінці і відповідно відшкодуванню. Звертає на себе увагу проблема компенсації моральної шкоди, заподіяної злочином, з причини того, що в більшості випадків потерпілий може не виступати з позовними вимогами в порядку цивільного судочинства, а вдаватися до спеціально передбаченої законом процедури [4]. У разі вчинення злочинного діяння компенсація за заподіяну моральну шкоду, як правило, виплачується у безспірному порядку за спеціальною тарифною схемою. У Англії для розгляду вимог з питань компенсації моральної шкоди створена і функціонує Комісія з питань компенсації шкоди, заподіяної злочином. В даний час Комісія з оцінки розміру моральної шкоди користується Тарифною схемою, яка була розроблена у 1994 р., в ній докладно описані умови виплати компенсації. Зокрема, виплати проводяться заявнику, якому було заподіяно моральну шкоду, та пов'язана з насильницьким злочином. До таких злочинів, наприклад, відносяться: підпал і отруєння, сексуальні злочини, заподіяння страждань натравленими на жертву тваринами.

По Тарифній схемі компенсується не будь-яка шкода, що була заподіяна психологічному благополуччю потерпілого, а лише така, що заподіяна «життєвій активності» потерпілого і триває більше 6 тижнів з моменту, коли мала місце подія, яка порушувала права та законні інтереси особи. Під втратою життєвої активності законодавець розуміє зниження працездатності або втрату здатності до навчання, сексуальні розлади або значну втрату соціальних зв'язків.

Деякі особливості притаманні англійському праву при вирішенні питання про компенсацію моральної шкоди, заподіяною дифамацією, тобто, поширенням відомостей, ганьблять честь і гідність особи. Згідно з Законом про дифамацію (1952 р.) дії з розповсюдження таких відомостей диференціюються на кваліфікований наклеп і простий наклеп. [5] Кваліфікований наклеп розповсюджується в письмовій формі, а також в будь-якій іншій, яка надає поширенню відомостей постійний характер, простий ж наклеп виражений в усній або іншій формі, додає поширенню відомостей тимчасовий характер. Кваліфікований наклеп складає самостійний склад злочину, у той час як простий може бути кримінально-карним діянням у випадку його поєднання з іншими обтяжуючими обставинами. Законодавство Англії і судова практика обмежують дифамацію від образи, що обмовляє гідність людини, але не завдають шкоди її здоров'ю. Законом про дифамацію введено поняття «невинної дифама-

ції», юридична відповідальність за яку не передбачається, якщо заподіювач шкоди робить пропозицію потерпілому про спростування поширених відомостей, що призвели до ганьби. [6]

Останнім часом англійські вчені-юристи та правознавці-практики, які займаються вивченням та застосуванням інституту захисту честі, гідності й ділової репутації, стурбовані рішенням двох проблем: по-перше, відмінністю в підходах до психічної (моральної) шкоди, яка пов'язана та не пов'язана з тілесними ушкодженнями, та, по-друге, визначенням критеріїв обмеження відповідальності правопорушника у випадках, коли психічну шкоду заподіяно з необережності. [7]

У США існують деякі особливості компенсації моральної («психічної») шкоди. Американське право передбачає грошове відшкодування (компенсацію моральної шкоди) за навмисне або необережне заподіяння сильного емоційного занепокоєння іншій особі. Якщо моральна шкода заподіяна з необережності і пов'язана з важкими ушкодженнями, вона підлягає компенсації. Але, якщо протиправна необережна поведінка заподіює потерпілому тільки моральні страждання – моральна шкода не підлягає компенсації. У законодавстві США допускається компенсація моральної шкоди внаслідок порушення договірних зобов'язань, коли її виникнення було «природним і передбачуваним»; моральна шкоди, що була спричинена неналежною якістю наданих медичних та юридичних послуг. Досить поширеними в судовій практиці США є позови щодо компенсації моральної шкоди при навмисному її заподіянні (наприклад, обман, незаконне ув'язнення, незаконний арешт, зловмисне судове переслідування, дифамація, загрози, сексуальні домагання та ін.) Самостійним складом умисного правопорушення, що спричиняє компенсацію моральної шкоди, визнаються залякування і примус, їх навмисний характер не потребує спеціального доказування.

При незаконному звільненні працівника компенсація за психічні (моральні) страждання може мати місце в тому випадку, коли протиправні підстави і спосіб звільнення обмежують можливості працевлаштування у майбутньому. В американській практиці судового розгляду справ за позовами про компенсацію моральної шкоди нерідко виникають проблеми з визначенням моменту початку перебігу строку давності. [8] На відміну від законодавства України, яким встановлено правило, згідно якого на вимоги щодо компенсації моральної шкоди у випадках захисту нематеріальних благ позовна давність не поширюється, в англійському та американському праві інститут позовної давності до таких вимог застосовується. За загальним правилом більшості штатів початок строку позовної давності визначається з моменту вчинення правопорушення. Але судовою практикою у Америці встановлено правило, відповідно до якого початок строку позовної давності починається з того моменту, коли потерпілий дізнався або повинен був дізнатися (при відповідній обачності) про заподіяну йому шкоду.

В країнах континентального права (у Німеччині та Франції) підставою для відшкодування морального збитку є розповсюдження відомостей, що негативно відбиваються на честі, гідності та діловій репутації особи. Таке правопорушення спричиняє можливість застосування норм кримінального права. На відміну від правил, встановлених у інших єв-

ропейських країнах, німецьке законодавство не закріплює єдиних та однозначних принципів відповідальності за заподіяння як майнової, так і немайнової шкоди. Конституція Німеччини встановлює: «Кожен має право на вільний розвиток своєї особистості, оскільки він не порушує прав інших і не йде проти конституційного ладу або морального закону». Під нематеріальною шкодою в законодавстві ФРН розуміється умалення немайнових прав і благ, що належать кожній особі. У Германському цивільному уложенні (далі ГЦУ) об'єктами правового захисту шляхом компенсації за моральні страждання вказані тіло, здоров'я і свобода людини. [9] Тобто, передбачена можливість компенсації моральної шкоди, що виникла внаслідок порушення тілесної недоторканності, заподіяння шкоди здоров'ю або незаконного позбавлення волі. У ГЦУ конкретні підстави виникнення права на компенсацію моральної шкоди не перелічуються. Встановлене лише загальне правило: у випадках протиправного, навмисного або необережного зазіхання на життя, тілесну недоторканність, здоров'я, свободу, право власності або будь-яке інше особисте право суб'єкта, виникає зобов'язання по відшкодуванню заподіяної шкоди.

Перелік конкретних особистих благ в цій нормі не встановлений, тому у судовій практиці Німеччини визначаються порушення «загального права особистості», що спричиняє право особи на компенсацію страждань.

Грошова компенсація не є універсальним засобом захисту для усіх видів правопорушень. Основними формами компенсації за шкоду та принципом відповідальності у цивільному праві Німеччини є реституція, тобто повернення потерпілої сторони в положення, яке вона займала до правопорушення. Це, насамперед, стосується порушень трудових прав. Наприклад, незаконних звільнень або неправильного формулювання причини звільнення. Тільки у тих випадках, коли реституція неможлива з об'єктивних причин або вона не здатна в повному обсязі компенсувати заподіяну шкоду, застосовується грошова форма компенсації.

Законодавством ФРН встановлено, що компенсація за перенесені страждання повинна бути справедливою. При визначенні її розміру застосовується принцип «вирівнювання вигоди»: «Особа, яка зобов'язана компенсувати шкоду, має відновити те положення, що існувало б, якби не було обставин, що спричинили обов'язок по відшкодуванню шкоди. Якщо такий обов'язок виник внаслідок заподіяння шкоди людині або речі, то потерпілий може замість відновлення попереднього стану вимагати виплати йому грошової компенсації». [9] Особа, якій були заподіяні страждання, не повинна переслідувати отримання додаткової вигоди – виплата компенсації не повинна ставити потерпілого в більш вигідне становище, порівняно з тим, яке мало місце до порушення права. При обчисленні розміру конкретної компенсації моральної шкоди судами Німеччини приймаються до уваги суми компенсацій, визначені в аналогічних раніше винесених рішеннях. Компенсація за страждання може присуджуватися у вигляді періодичних платежів у випадку тяжкого ушкодження здоров'я з прогресуючим порушенням життєвих функцій, а також в залежності від конкретних обставин – довічно або на певний період часу.

Принцип справедливості при розгляді справ про компенсацію моральної шкоди застосовується і судами інших країн.

Найбільш широко інститут відшкодування моральної шкоди застосовується у Франції. [10] Можливо, це сприяє правопорядку у цієї країні. Але Цивільний кодекс Франції не встановлює різниці між матеріальною і моральною шкодою. Умовою відшкодування у обох випадках є винні дії або бездіяльність відповідача, що спричинили збитки або страждання. Безпосередньо інститут відшкодування моральної шкоди спрямований на захист особистих прав та інтересів громадян, а саме: права на все, що складає індивідуальність особи, включаючи право на зображення, права на таємницю професійної діяльності, кореспонденції; авторських прав, права на свободу пересування, вибір професії та ін. Поширеними в судах Франції є позовні вимоги у зв'язку з неправомірним використанням чужого імені або псевдоніма, ущемленням жіночої честі, вторгненням в чуже житло, заподіянням шкоди здоров'ю і т.п. Інститут компенсації моральної шкоди у цій країні також використовується у випадках договірної відповідальності.

Специфічно розглянутий інститут розвивається в японському праві. Японці до сих пір залишаються вірними національним традиціям і велике значення надають усім можливим засобам позасудового примирення. Це стосується і випадків відшкодування шкоди. Наприклад, жертва нещасного випадку на виробництві відмовиться від звернення до суду для реалізації свого права і прийме разом з вибаченням відшкодування, яке винний відразу запропонує потерпілому. Але останнім часом статистика показує збільшення числа звернень японських громадян у судові органи з позовами щодо порушення основних прав людини.

У системі англо-американського загального права успішно функціонує принцип сингулярного делікту, який кореспондує суду великі повноваження, самостійність і незалежність від приписів закону, з метою найбільш справедливого підходу до розгляду конкретної справи. Однією з її особливостей є широке поширення позовів про компенсацію за невідале лікування, що сприяє підвищенню відповідального ставлення лікарів при виборі методики лікування, оптимального способу проведення операцій, тощо.

Останнім часом в американському праві помітна тенденція до проведення психологічних та інших експертиз для визначення права на відшкодування моральної шкоди і її розміру. Це пов'язано з новими науковими досягненнями в галузі медицини, біології, психології тощо, а також з тим, що виявити психічну шкоду без проведення відповідних досліджень психологами та психіатрами практично неможливо і тим більш суду складно визначити конкретний розмір шкоди.

Суттєвим критерієм оцінки розміру відшкодування виступає ступінь вини деліквента. З урахуванням ступеня вини заподіювана шкоди повинен відображатися штрафний елемент функції відшкодування. Судова практика намагається спиратися, перш за все, на компенсаційну функцію, конструюючи взаємозалежність між стражданнями потерпілого і суб'єктивною стороною складу правопорушення. В українське законодавство з прийняттям нового ЦК також було введено відповідне положення.

Суди Франції та Німеччини при визначенні розміру моральної шкоди орієнтуються на аналогічні рішення, що були винесені раніше. При цьому, розмір компенсації моральної шкоди сильно залежить від обставин конкретної справи.

Було б доцільним застосувати зазначений підхід у судовій практиці України у справах про компенсацію моральної шкоди: систематизувати рішення за аналогією. Але суди повинні звертати увагу на зміни в економічній та соціальній ситуації в країні, як це робить Німеччина, та на конкретні обставини справи, як у Франції. Розуміння того, що трудове право виникло завдяки цивільному, на базі його інститутів та норм, а трудовий договір, як підстава виникнення трудового відношення, є різновидом цивільно-правової угоди, обумовило те, що в цих країнах трудовий договір регулюється відповідними нормами Цивільного Кодексу. Тому і оцінка, і компенсація моральної шкоди у разі будь-якого порушення трудових прав працівника здійснюється на підставі загальних норм, встановлених у цивільному законодавстві. У такій самій спосіб відшкодовується моральна шкода суб'єктам трудових відносин у Росії. Такі правила встановлені сьогодні і у трудовому законодавстві України.

Я вважаю, що норми щодо компенсації моральної шкоди не є інститутом лише однієї галузі, наприклад, цивільного або трудового права. Ця сукупність норм отримала в науці назву комплексного інституту права. Для нього характерно застосування у багатьох галузях права. Поняття, основні принципи компенсації моральної шкоди здебільшого закладені цивільному законодавстві, але й інші галузі (трудова, сімейна) також надають можливість компенсації моральної шкоди, тому інститут компенсації моральної шкоди можна вважати міжгалузевим інститутом.

Практично не містить ніяких новел і норми Проекту Трудового Кодексу України. Так, у ст. 421 Проекту встановлено, що «роботодавець зобов'язаний відшкодувати моральну шкоду, заподіяну працівникові власними діями або бездіяльністю, які порушують права працівника, відповідно до цивільного законодавства. Роботодавець зобов'язаний відшкодувати моральну шкоду в разі невиконання свого обов'язку шанувати честь, гідність та інші особисті права працівника. Моральна шкода визначається відповідно до цивільного законодавства».

Вважаю, що така позиція є неприпустимою, адже різною є сама природа цивільно-правових та трудових відносин: підстави виникнення, форми існування, зміст, правовий статус суб'єктів відносин, підстави особливості реалізації прав і свобод та способи відповідальності та захисту прав, ін.

Така норма закону не дозволяє, на нашу думку, належним чином реалізувати працівником свого права на захист та компенсацію моральної шкоди, не враховує змісту, принципів та особливостей функціонування трудових відносин. Іншими словами таке правило повністю стирає межу між правовим статусом осіб, що перебувають у трудових відносинах, та особами, яким була спричинена шкода правопорушеннями, не пов'язаними із виконанням ними трудових обов'язків. Ми вважаємо, що відшкодування, шляхом компенсації, та оцінка морального збитку у разі порушень трудових прав, у тому числі, загибелі працівника, при заподіянні шкоди здоров'ю або ділової репутації повинно здійснюватися за допомогою спеціальних норм, встановлених у трудовому законодавстві. Тому, у новому Трудовому Кодексі необхідно передбачити норми,

що передбачали б підстави, форми, строки, порядок і способи компенсації моральної шкоди працівникам, визначити конкретні методики її оцінювання, зрозумілі і, що не менш важливо, доступні працівникам, оскільки обов'язок доказування факту виникнення такої шкоди покладається на нього.

Література:

1. Дулясова М.В., Ханнанова Т.Р. Социальная защита работника: жизнь, здоровье, деловая репутация. – Учебное пособие. – М.: «Издательство «Экономика», 2008. – С. 108.
2. Киселев И.Я. Сравнительное трудовое право. – М.: ТК Велби, Проспект, 2005. – С.11.
3. International Labour Review. – 1981. – № 1. – Р. 28–29. – International Labour Organization – інформація офіційного сайту Міжнародної Організації Праці. – <http://www.ilo.org/global/>.
4. D/J/ Harris et al., Law of the European Convention on Human Rights («законодательство Европейской конвенции по правам человека»), Butterworths, London: 1995. – Р. 400.
5. Lloyd of Hampstead. Reform of the Law of Deramation//In.: Current Legal Problems. London, 1976. – Р. 187.
6. Михно Е.Ф. Возмещение морального вреда при диффамации.//Правоведение. – 1992. – № 6. – С. 63–70.
7. Журнал Е.Н.Р.Л. European Human Rights Law Review 2000, 4,431–433, Case Comment: Defamation – Value Judgment.;
8. New York Public Personnel Law – [http:// feeds.feedburner.com/blogspot/llce](http://feeds.feedburner.com/blogspot/llce).
9. Die BGB (Германське Цивільне уложення) – текст документу приводиться з офіційного сайту Федерального Міністерства юстиції Німеччини – <http://www.gesetze-im-internet.de>.
10. У Франції моральну шкоду відшкодовують вже понад 200 років, тоді як інших країнах – понад 100 років.

Смілянець І.П., ОНЮА

**ПОРЯДОК ЗАМІНИ БОРЖНИКА
У СИНАЛАГМАТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ**

Данная статья посвящена порядку замены должника в синалагматических обязательствах, что является весьма актуальным и интересным в первую очередь с точки зрения практического применения. Ведь в законодательстве закреплена только возможность замены должника в обязательстве и при этом не учитывается, что почти всегда каждая из сторон обязательства является одновременно и должником и кредитором, что и составляет сложность. В исследовании рассмотрен сам порядок такой замены, сформулированы признаки, которым должна отвечать надлежащая замена должника в двусторонних обязательствах. Уделяется внимание, на примере судебной практики, условиям и последствиям перевода долга, становлению теоретических и правовых оснований возникновения проблем в применении норм о замене должника в синалагматических обязательствах.

This article focuses on the replacement of the debtor in order synalagmatic obligation, which is very relevant and interesting primarily from viewpoint of